

Aportacions de la psicoanàlisi a la psicoteràpia de grup

Eulàlia Arias

Des de la Psicoanàlisi es considera que el grup proporciona un espai privilegiat per aprofundir en l'estudi dels aspectes inconscients de la personalitat i per comprendre la importància de l'alteritat en el desenvolupament i la configuració del jo. En aquest article es parla de la comprensió psicoanalítica de la regressió, la identificació, l'empatia, la identificació projectiva, la contenció i la interpretació dins el context grupal. S'aprofundeix en les aportacions de Bion i Foulkes.

Malgrat que Freud (1856-1939), creador de la psicoanàlisi, no treballés de manera manifesta amb psicoteràpia grupal, les seves aportacions van aplanar el camí als primers analistes que dugueren a terme l'aplicació de la psicoanàlisi a la psicoteràpia de grup. Reconèixer dins la ment una part inconscient configurativa de l'aparell psíquic, estudiar el desenvolupament psicosexual de l'ésser humà, subratllar el paper cabdal de l'afectivitat i les relacions amb els altres des del naixement i preguntar-se sobre la modificació psíquica que imposa la massa a l'individu, són aspectes fonamentals de l'obra de Freud que reverteixen en la psicologia dels grups.

1. Regressió i organització

La individuació, des d'una perspectiva psicoanalítica, s'entén com un procés que és fruit de l'experiència relacional. En l'obra *Psicología de las masas y análisis del yo*, Freud assenyala la coincidència entre l'anomenada psicologia individual i la social, en què afirma que el desenvolupament de l'individu està en funció de les relacions que aquest estableix amb els objectes des del seu naixement. Ho expressa quan escriu:

“En la vida anímica de l'individu, l'altre compta, amb total regularitat, com a

model, com a objecte, com a auxiliar i com a enemic, i per això des de l'inici la psicologia individual és simultàniament psicologia social" (Freud, 1921/1990:67).

És interessant recordar que, el 1895, Le Bon, preocupat pels esdeveniments socials de finals del segle XIX, estudia la psicologia dels grups grans i afirma que és propi de la seva època observar l'acció inconscient de les masses, que substitueix l'activitat conscient dels individus¹. Detecta característiques que s'observen en les masses i que no tenen els individus per separat (1895/2000:29). Aquest fet el porta a considerar que el grup és una entitat diferent dels individus que el formen. Al grup no hi ha suma, sinó una combinació i una creació de característiques noves, com succeeix en els compostos químics². L'autor exposa que és fàcil comprovar les diferències entre l'individu que forma part de la massa del subjecte aïllat; el repte rau a descobrir les causes d'aquestes diferències, saber per què es donen (1895/2000:30).

Els individus que formen una ànima col·lectiva s'assemblen pels elements inconscients que comparteixen; en els conscients, difereixen. Diverses persones dins d'una massa poden tenir una capacitat intel·lectual molt diferent, però idèntics sentiments, passions i reaccions instintives. Le Bon considera que en una multitud s'esborren les adquisicions individuals i poden aparèixer noves qualitats.

Freud (1921/1990:77) qualifica de brillant la descripció de l'ànima de les masses de Le Bon i troba similituds entre la impulsivitat, la tendència a passar a l'acció, a resistir-se als progressos i a necessitar il·lusions i fantasies per no conèixer la veritat que l'autor observa en el comportament de les multituds i el que la psicoanàlisi treballa en el tractament individual. Sembla que Le Bon interessa enormement a Freud perquè descriu els aspectes inconscients i regressius dels grups.

D'altra banda, en el mateix text, Freud recull de Mc Dougall aspectes positius de l'agrupació de moltes persones a partir del concepte de massa organitzada. Quan la multitud s'organitza, el contagi emocional del grup es canalitza i es fa constructiu (Freud, 1921/1990: 82-83).

Amb aquest plantejament, l'autor esbossa una resposta a la pregunta de si pertànyer a grups és beneficiós o perjudicial. Contesta dient que si la massa o el grup són organitzats, seran beneficiosos per a l'individu; i si són desorganitzats, seran nocius per a la seva integritat psíquica. També assenyalava que com més nombrós és el grup més afavoreix la regressió, però si hi ha una organització clara, aquesta regressió es pot aturar.

1 Prefaci de l'autor.

2 Aquest plantejament i la metàfora amb què s'explica també es troba en els escrits de Lewin i de Bion.

2. Identificació, empatia i identificació projectiva

En Psicologia de las *masas y análisis del yo*, Freud conclou que un fet bàsic de la psicologia de les masses és que s'hi esdevé un augment de l'afectivitat i una inhibició del pensament³. Més endavant, aprofundeix en l'anàlisi de dues institucions com l'Església i l'exèrcit, altament organitzades, duradores i artificials, agrupades al voltant d'un líder. Subratlla la importància d'aquest líder-pare-protector de tots (1921/1990:90) en ambdues organitzacions i remarca que per a l'estudi dels grups cal tenir present que l'individu que hi participa té un **doblet lligam emocional**: amb el líder i amb els altres membres⁴.

Un conjunt d'éssers humans no se sent un grup o una massa fins que no s'estableixen uns lligams entre ells. Seran els lligams libidinals els que caracteritzaran una multitud⁵. Aquesta idea porta l'autor a parlar de la **identificació** com el lligam afectiu més primerenc i la clau de l'èxit evolutiu de l'ésser humà. En el grup, la identificació no és solament la base per a la vinculació recíproca entre els seus membres, sinó que també influeix en el lligam que s'estableix amb el líder.

És cabdal per a la cohesió del grup la **identificació amb una persona focal o líder**, així com la possibilitat de posar-se al lloc dels altres desenvolupant la capacitat **empàtica**.

Freud també veu que la massa primària és una reunió d'individus que han desplaçat l'ideal del jo per un mateix objecte, a conseqüència del qual s'ha establert entre ells una general i recíproca identificació del jo. A la massa, se substitueix l'ideal del jo per l'objecte i hi ha una identificació amb els altres individus. S'exigeix al conductor que **tracti a tothom de la mateixa manera i la identificació amb els altres resol la gelosia, l'hostilitat cap a l'altre**⁶.

Podem concloure dient que el pensament imperant a finals del segle XIX i principi del segle XX sobre el comportament de les multituds va influir en l'inici de la teràpia de grup. En aquests autors ja trobem un anvers i un revers en la va-

3 En una línia de pensament similar es troben les obres *La rebelión de las masas* (1930) d'Ortega y Gasset i *La por o la libertad* (1941) de Fromm.

4 Aquest fet, l'autor el detecta en grups grans, en multituds; els professionals de la teràpia de grup es plantejaran com es dona en els grups psicoterapèutics més reduïts.

5 Podem pensar, com a exemple, en un conjunt de passatgers que comparteix un mateix trajecte d'avió. Es converteixen en un grup quan el pilot els anuncia que té dificultats per aterrar l'aparell i augmenta l'ansietat i la por entre ells.

6 Com a referència Acklin (2003), l'obra *Psicología de las masas y análisis del yo* (1921) continua sent un referent per a molts estudiosos de la psicologia dels grups. Ara bé, cal assenyalar, d'acord amb altres autors (Bachmann y Pérez, 1993; Ganzaín, 1996; Notó, 1986, Notó i Recasens, 1994; Puget, 1982), que una de les primeres contribucions de Freud a l'estudi de la interacció entre el que és individual i el que és social es troba en l'obra *Totem y tabú* (1912-1913), en què es fa la hipòtesi d'una horda primitiva dominada per un pare violent i gelós, model envejat i temut pels membres de l'associació fraternal. L'assassinat del pare, seguit de la seva ingesta canibal, permetrà la identificació amb ell i constituirà l'acte memorat i criminal que ha servit de punt de partida a les organitzacions socials, a les restriccions morals i a les religions. També el text *Moisés y la religión monoteísta* (1939) es pot considerar una aportació de Freud a la psicologia dels grups en ser un assaig sobre un líder grupal d'importància històrica.

loració del fenomen grupal. D'una banda, exposen la facilitat amb què es promouen les conductes regressives en l'individu, que pot fondre's i confondre's dins la massa i perd tota possibilitat de preservar el propi criteri. I, de l'altra, es constata i es valora positivament les possibilitats de creixement, de socialització i de cohesió grupal que ofereix la relació amb els altres a partir del mecanisme d'identificació.

Tot i així, cal tenir present altres factors com la creixent demanda social de tractament psicològic i psiquiàtric per a una part important de la població, i les aportacions de la teoria de les relacions d'objecte, per entendre el naixement i el posterior desenvolupament de la teràpia de grup i de l'aplicació de la psicoanàlisi al tractament grupal.

La clàssica contribució de Freud a l'estudi del comportament del grup es pot sintetitzar en les aportacions sobre la dinàmica que s'estableix en els intents dels membres del grup per identificar-se amb el líder. Posteriorment, el desenvolupament del pensament psicoanalític que duu a terme Klein amb la teoria de les relacions d'objecte obre una nova perspectiva per a la comprensió del grup.

Conceptes com objecte intern i objecte extern, ansietat primerenca, ansietat persecutòria i depressiva, llur relació amb els mecanismes de defensa, la posició esquizoparanoide i la posició depressiva, la fantasia inconscient i la identificació projectiva són les principals descobertes de l'autora. Però, és sobretot el concepte d'**identificació projectiva** el que s'ha demostrat com una eina teòrica d'un gran valor per entendre les relacions d'objecte, particularment les agressives.

El concepte d'identificació projectiva fa referència, amb paraules d'Esteve i Isern (1997:11), a: "un procés intrapsíquic en què el jo projecta dins de l'objecte intern determinades parts d'un mateix, alhora que s'apodera de tot allò envejable de l'objecte".

Seguint aquests autors, en les relacions d'objecte agressives és on aquest mecanisme es manifesta més clarament. En els grups, si es projecta l'agressivitat cap al líder, aquest se sentirà pressionat a actuar com a tal persona agressiva, i difícilment podrà resistir-se al sentiment de superioritat i de poder posar-se en ell. Quan el que es projecten són capacitats positives, el líder o el grup sobre el qual es fa la projecció és idealitzat, es magnifiquen les seves capacitats i pot semblar que la incapacitat quedi en la resta dels membres del grup. Quan hi ha un predomini de la idealització, s'activa el sentiment d'enveja cap al líder idealitzat. Sovint, la por de ser envejat promou la inhibició de capacitats en persones o grups, que passen a actuar fent declaracions poc compromeses o que a renunciïn al propi rol. Des d'aquest plantejament també s'observa que, com més gran és el grup, més primitives i psicòtiques són les ansietats i defenses que es generen, especialment la identificació projectiva.

Amb Klein, i més endavant amb Bion, es descriu la identificació projectiva com un mecanisme operatiu bàsic de tota interacció humana des del començament de la vida. Pot activar-se defensivament per fer front a l'ansietat, però també possibilita la capacitat empàtica i el creixement emocional a mesura que afavoreix la comunicació i l'entesa amb els altres (Torras, 1989).

3. Contenció emocional

Posteriorment, els autors considerats postkleinians faran aportacions de gran interès per al terapeuta que treballi amb grups. El concepte de *holding* proposat per Winnicott, traduït com la capacitat de la mare, o persona que té cura de la criatura, de contenir les ansietats per facilitar el creixement emocional del nadó, ha estat aplicat pels psicoterapeutes de grup per descriure la funció terapèutica de fer-se càrrec de les ansietats que s'expressen en el grup (Rice, 1992; Tuttmann, 1992, segons Kibel, 1996; Garcia Milà, 1996). També, els conceptes d'objecte transaccional i de medi ambient contenidor han servit per comprendre els beneficis de la cohesió grupal (James, 1984, citat per Kibel, 1996).

4. Interpretació

Des d'una perspectiva històrica, es considera que els primers terapeutes grupals com J. Pratt (1907) i els impulsors dels grups d'alcohòlics anònims no tracten de comprendre ni modificar les estructures subjacents en el grup, però el valoren com un bon recurs terapèutic que promou la socialització i permet atendre un nombre important de pacients.

Més endavant, a causa de la influència de la psicoanàlisi, hi haurà tot un grup de terapeutes que introduirà **la interpretació com a instrument capaç de comprendre i modificar les dinàmiques més profundes del grup**. Amb l'ús de la interpretació es va reemplaçant la suggestió.

Dins la mirada psicoanalítica, es diferencien tres maneres d'atansar-se a un grup que es veu:

- a) Com un conjunt d'individus agrupats.
- b) Com una sèrie d'individus que viuen simultàniament una situació en què es produeixen interaccions entre ells.
- c) Com una *gestalt*, és a dir, com una totalitat que va més enllà de la suma de les individualitats.

I, consegüentment, es donen diferents perspectives des de les quals es poden fonamentar les interpretacions:

- a) Personalitzant en cada membre del grup.
- b) Considerant allò expressat en el grup com un producte de la interacció de les fantasies i vivències individuals i tenint present que cadascú intenta posar als altres els rols que corresponen a les seves fantasies inconscients.
- c) Considerant el grup com una totalitat, un sol jo dividit en jos parcials, en què cada integrant del grup actua d'acord amb els altres.

Schilder, un dels psicoanalistes precursors del treball en grup, segueix la línia de la interpretació individual, i combina la teràpia individual i col·lectiva en els mateixos pacients. Slavson, el 1957, i Wolf i Schwartz, en els seus treballs del 1962, també es mantindran fermes en la idea que en cap classe de grup pot oblidar-se, ni ignorar-se, la individualitat dels seus membres (Scheidlinger, 1996). Wolf, el 1937, inicia una manera de fer teràpia de grup que anomena psicoanàlisi en grup, en què posa molt d'èmfasi en el fet que el tractament és en grup i no del grup, ja que està adreçat a persones dins un marc grupal, no a grups malalts. Considera que aquest tractament amplia l'anàlisi individual i proporciona uns beneficis propis, gràcies a les interaccions entre els membres del grup (Kutash i Wolf, 1996).

D'altra banda, autors com Foulkes (1946, 1948, 1957), Bion (1943, 1948, 1951, 1952) i Ezriel (1952) i, de forma encara més accentuada, els seus seguidors argentins Grinberg, Langer i Rodrigué (1957), estudiosos també de Klein i dels plantejaments lewinians, consideraran el grup com una totalitat i formularan interpretacions des d'aquesta perspectiva.

Durant els anys cinquanta, hi ha moltes discussions ideològiques entre les diverses escoles de pensament del camp de la salut mental i entre els professionals que comparteixen una mateixa orientació teòrica. Van sorgint nous abordatges, com l'anàlisi transaccional (Berne, 1966/1983), la teràpia humanista-existencial (Rosenbaum, 1996), la gestàltica liderada per Perls (Casado i Gimeno-Bayón, 1995; Greve, 1996), la teràpia racional-emotiva i l'existencial, que també apliquen la modalitat grupal com a forma de tractament.

Malgrat que majoritàriament els psicoanalistes valoressin el tractament individual per damunt de qualsevol altre abordatge, les aportacions que estaven fent Bion (1961), Ezriel (1950, 1952) i Sutherland (1952) dins l'escola de relacions d'objecte, i també el britànic Foulkes (1946, 1948), ja estaven causant un fort impacte dins la comunitat psicoanalítica.

Així com inicialment la perspectiva d'entendre el grup com un tot era minoritària, amb el pas del temps va anar estenent-se entre els psicoterapeutes de grup que tendien cap a un model integrador de la dinàmica grupal i individual.

La interpretació de la transferència del grup entenent-lo com a totalitat ha evolucionat prenent dos enfocaments: hi ha terapeutes que se situen en una relació dual amb el grup i usen la segona persona del plural dirigint-se al grup com un "tot-vosaltres"; i n'hi ha que prenen un rol més de coordinadors del grup i s'inclouen en la interpretació que es fa des de la primera persona del plural entenent el grup com un "tot-nosaltres". La tècnica creada per Foulkes i coneguda amb el nom de grup-anàlisi ha anat evolucionant fins a pertànyer a aquesta darrera modalitat.

En les darreres dècades, la majoria de les publicacions descriuen perspectives teòriques i tècniques connectades amb el fet d'atansar-se al grup com un tot (Horwitz, 1996).

Segons Folch (1996), a partir dels plantejaments kleinians (Klein, 1946), el psicoanalista que practica la psicoanàlisi individual i la psicoteràpia de grup va ampliant la seva mirada:

"Desenvolupant el referent de la ment múltiple, del polipsiquisme mantingut amb més o menys tenacitat segons la intensitat i la naturalesa qualitativa dels processos d'escissió" (Folch, 1996:61).

D'aquesta manera, seguint l'autor, l'analista que percep i interpreta en la situació individual la pluralitat d'objectes interns o parts del self en el grup pot percebre aquesta pluralitat i interpretar-la en les manifestacions individuals dels membres del grup. La ment múltiple, o l'anomenada per Klein *assemblea d'objectes interns*, es pot percebre en el grup encarnada en els diferents integrants.

5. Aportacions de Bion

Les contribucions de Bion (1897-1979) han causat un fort impacte entre els estudiosos dels fenòmens grupals des d'una orientació psicoanalítica. Per molts autors és considerat el psicoanalista pioner en la conceptualització dels complexos processos dels grups i en la seva comprensió. Bion se situa pensant que cada grup té una identitat pròpia, gens exempta de conflictes, i prova d'analitzar-la mirant els seus integrants com a representants de diferents parts d'una totalitat.

En els seus escrits, Bion (1961/1990:12) es declara convençut de la importància de la teoria de les relacions d'objecte iniciada per Klein (concretament, en les aportacions de 1931 i 1946) i destaca els conceptes d'identificació projectiva i de les posicions esquizoparanoide i depressiva. Considera que, sense les aportacions de Klein, no hagués pogut desenvolupar el seu estudi sobre els fenòmens del grup.

Altrement, Bion coincideix amb el pensament de Lewin, quan afirma que les propietats de grup no són el resultat de la suma de les propietats individuals dels seus participants, sinó que el grup és un organisme total amb unes característiques pròpies. Així com Lewin, també es preocupa per no donar un caràcter màgic o mís-

tic al fet que el grup vagi més enllà, transcendeixi la suma d'individualitats. Ambdós autors creuen que aquest fet s'ha de poder estudiar científicament, com en la física o en la química, en què les propietats dels àtoms elementals difereixen de les de les molècules.

5.1. El lideratge

Són interessants les observacions que fa l'autor, que el porten a deduir que és inevitable l'aparició d'un liderat, quan es deixa que un grup de persones s'organitzi. Bion també constata que, segons la tasca proposada, emergeix un tipus de líder o un altre. Per tant, pensa que la figura del líder ve determinada per la situació grupal. El lideratge és un rol emergent, funcional o operatiu. Des d'aquesta visió, Bion es distancia del plantejament clàssic de Le Bon que plantejava un líder superdotat, amb una personalitat magnètica, que imposava la seva ideologia i aglutinava la massa. Per Bion, el grup determina el líder i aquest sorgeix de l'atmosfera emocional del grup.

En els grups terapèutics que posteriorment es plantejaran seguint aquest enfocament, el terapeuta no dirigeix el grup, malgrat ser-ne el líder formal, sinó que es limita a interpretar els fenòmens emergents com un esdevenir global del grup o d'algunes de les seves parts, d'acord amb el tot.

5.2. Emoció i comportament en el grup

Bion detectà que, en els grups reunits per dur a terme una tasca concreta, molt sovint es creaven actituds i accions que portaven el grup a allunyar-se del seu propòsit. Això es manifestava en la manca de riquesa intel·lectual en les converses desenvolupades durant les sessions, amb disminució de judici crític i perturbacions en la conducta racional dels integrants (Grinberg, Sor i Tabak de Bianchedi, 1991). La paradoxa augmentava quan el grup estava format per persones ben capacitades i aparentment motivades per dur endavant el seu objectiu⁷. Aquest fet el portà a investigar per què els grups, de la mateixa manera que els individus, sovint defugen, inconscientment, els objectius de treball proposats.

Es fixà en la intensitat de l'emoció que es generava en la situació grupal. Valorà com a molt important el clima emocional predominant i la influència que aquest exercia, tant en el terapeuta com en els participants del grup, així com en la resolució dels objectius proposats.

Per investigar aquests fenòmens, Bion (1961/1990) aporta i diferencia els conceptes de mentalitat grupal, cultura de grup, valència, grup de supòsit bàsic (SB) i grup de treball (GT).

⁷ Per il·lustrar aquesta idea, serveix la cita que fa Freud (1921) d'Schiller: "Cadascú, pres individualment, és passablement intel·ligent i raonable; reunits, ja no formen entre tots més que un sol imbècil".

Per **mentalitat grupal**, l'autor entén l'expressió unànime de la voluntat del grup, a la qual cada individu contribueix anònimament, de forma inconscient. S'esdevé quan el grup funciona com una unitat per assolir un determinat objectiu, malgrat que els seus membres no s'ho proposin ni en tinguin consciència. S'observa quan en un grup hi ha una creença, una ideologia, una opinió o un desig unànime, forjat per una contribució anònima de cada integrant.

El concepte de mentalitat grupal condueix l'autor al de **cultura de grup**, per referir-se als aspectes del comportament que semblen originar-se del conflicte entre la mentalitat grupal i el desig de l'individu. La tensió entre el disegni individual i el grupal porta a una determinada organització i estructura del grup.

Bion parteix de la hipòtesi que tot grup té dos tipus d'activitat: una racional, conscient, que tendeix a cooperar, i l'altra en oposició a la primera, que es caracteritza per una emocionalitat intensa, una irracionalitat i una emergència, que es produeixen quan es forma el grup. A la primera l'anomena el grup de treball (GT) i a la segona, grup de supòsits bàsics (SB).

Proposa també el terme **valència** per a aquest tipus d'activitat emocional que s'oposa al creixement. La defineix com la disposició de l'individu per combinar-se amb el grup, a fer i actuar d'acord amb els SB (Bion, 1961/1990:95); i com una funció espontània i inconscient de la qualitat gregària pròpia de la personalitat humana (Bion, 1961/1990:109). Si la capacitat de l'individu de combinar-se amb el grup és gran, l'autor parla de valència elevada; si és petita, de valència baixa.

Aquesta idea mena Bion a plantejar-se el paper de l'individu en el grup, i assenyala que **no és possible que l'individu no faci res en el grup**, perquè tot i estant callat està comunicant, i per tant es pot afirmar que **tots els membres del grup són responsables del comportament del grup** (1961/1990: 96).

5.3. Supòsit bàsic

Segons Bion, el supòsit bàsic és una producció emocional col·lectiva, organitzada i unitària. Actua com una creença emocional en la qual participen tots els membres del grup i que els impulsa a tenir alhora un determinat tipus de fantasies i desigs⁸.

És un fenomen inconscient, que es viu com a inevitable. Apareix espontàniament, i tot el grup el comparteix. El grup s'hi adhereix perquè no costa, no demana temps ni esforç, només cal ser-hi. L'estat emocional propi del SB no és completa-

⁸ Anzieu (1998:46) veu en aquest concepte l'evidència i l'inici de l'exploració de la dimensió d'allò imaginari que hi ha en els grups

ment agradable, tot i que se senti un cert sentiment de seguretat. En el SB no hi ha diferenciació, l'activitat física i mental està indiferenciada. Es produeix un fenomen de regressió de l'individu, que va cap a patrons de conducta més arcaics, caracteritzats per un predomini d'impulsos irracionals.

Tots els SB inclouen l'existència d'un líder, malgrat que aquest encara hagi de néixer i sigui inexistent, com és el cas del SB d'aparellament. El líder no ha d'identificar-se necessàriament amb algun dels participants del grup; no ha de ser necessàriament una persona, pot ser una idea o un objecte inanimat.

Bion descriu tres tipus de supòsits: el SB de dependència, en què el grup es reuneix per obtenir seguretat a través d'un persona; el SB d'atac i fuga, en què el grup es troba reunit per lluitar o evadir-se, i el SB d'aparellament, en què el grup es reuneix per autoreproduir-se.

En tots els SB hi ha una relació distorsionada amb el pas del temps (Bion, 1961/1990:129).

El supòsit bàsic es contraposa al funcionament de grup de treball (GT). La funció de GT està sempre en relació amb un SB i només amb un. Encara que la funció de GT pugui romandre inalterable, el SB concomitant implícit en les seves activitats pot canviar tot sovint (Bion, 1961/1990:125).

El més freqüent és que en el procés d'un grup, o dins d'una mateixa sessió, es vagin alternant els diferents SB, així com el funcionament de grup de treball. El SB acostuma a fluctuar, i diverses configuracions poden succeir-se dins una mateixa sessió.

Bion (1961/1990:135) puntualitza dient que els diferents supòsits bàsics no s'han d'entendre com a formulacions rígides, sinó que s'han de prendre com a hipòtesis que faciliten la comprensió del grup.

5.3.1. El supòsit bàsic de dependència

Es manifesta quan el grup delega totes les capacitats en el líder; els participants del grup s'asseuen a esperar que aquest solucioni tots els problemes. El grup s'oposa a la idea que s'ha reunit per treballar (Bion, 1961/1990:71), se situa a remolc del terapeuta. Hi ha la creença que el poder surt de la màgia; llavors es demana al líder que sigui un mag i se'l venera per por. El líder, doncs, és idealitzat, i el grup s'hi subordina per aconseguir la seva protecció. Aparentment, aquesta actitud és ignorada i els participants del grup es comporten com si fossin lliures i autònoms. En el fons, però, hi ha odi cap a l'aprenentatge fruit de l'experiència, ràbia cap al propi procés evolutiu i desig de créixer sense esforç, frustració ni dolor.

A mesura que la situació terapèutica no satisfà les expectatives projectades en el terapeuta idealitzat, que màgicament havia de resoldre els conflictes dels participants, apareix l'ansietat d'abandonament, així com sentiments de culpa i depressió.

Al començament dels grups psicoterapèutics, és freqüent trobar aquest SB quan s'expressa molta necessitat de *ser alimentat* pel terapeuta. També s'observa com van diluint-se les diferències individuals, i cada jo va perdent els seus límits fent-se en una entitat comuna més o menys indiferenciada. En aquests moments és freqüent que hi hagi força silenci. Grinberg, Langer i Rodrigué parlen del "silenci nutritiu", que alimenta màgicament tots igual a través d'un terapeuta idealitzat i omnipotent (1957/1977:87).

Dins del SB de dependència, la comunicació acostuma a ser radial respecte al terapeuta, i queda inhibida la interacció entre els participants.

5.3.2. El supòsit bàsic de lluita i fuga

Quan es dona aquest SB, en el grup predominen les emocions d'hostilitat, d'odi, d'ira, de ràbia, de por i les ideacions de sacrifici, de martiri, de coratge i de força. Com més idealitzat hagi estat el terapeuta en la posició de dependència, més gran serà l'hostilitat i el ressentiment que sorgirà quan, després de repetides frustracions, caigui la idealització. No obstant això, es pot considerar que el grup fa un pas endavant reconeixent la seva pròpia angoixa i agressivitat, tot i que és lluny d'adquirir un vertader *insight*, ja que situa el conflicte fora del grup, projectant-lo (Grinberg, Langer y Rodrigué, 1957/1977:91-92).

A l'igual del SB de dependència, el grup s'activa per suprimir una idea nova, atès que es considera amenaçant (Bion, 1961/1990:126). Aquesta fantasia d'amenaça duu el grup a agredir o a ser agredit i a defensar-se d'un perseguidor. En aquest moment acostuma a emergir un líder d'entre els participants del grup. Els membres del grup difícilment troben un aliat en el terapeuta i sorgeix un líder disposat a fer front a l'enemic extern o intern.

En el grup de SB d'atac i fuga hi ha una necessitat d'actuar. Hi ha una visió parcial de la realitat i un predomini de la posició esquizoparanoide i dels seus mecanismes de funcionament psicòtic: la projecció, la idealització i la negació, descrits per Klein com a propis dels primers estadis del desenvolupament del jo. El grup es torna paranoide i justifica l'actuació agressiva contra l'enemic. No se sent responsable ni culpable dels seus actes. Bion diu (1961/1990:130) que dins aquest SB el grup mostra un total desconeixement de la comprensió com a tècnica.

En aquest complex episodi emocional, s'acostuma a atacar els professionals (terapeuta, terapeutes o observadors) o el marc de treball. Apareixen en massa ansietats persecutòries, que aporten la necessitat de fugida, d'escapada o d'evasió.

Així com en el SB de dependència, la percepció de l'objecte parcial acostuma a traduir-se en una visió del terapeuta idealitzat com a totalment bo, en el SB d'atac i fuga es passa a l'altre extrem i el terapeuta passa a ser viscut com a totalment dolent. Grinberg, Langer i Rodrigué (1957/1977:93) diuen que en aquests moments les ansietats que viu el grup són d'una intensitat tal que impressionen com a psicòtiques.

5.3.3. El supòsit bàsic d'aparellament

En aquest SB predomina el sentiment d'esperança, per afrontar la frustració de no haver obtingut allò que es desitjava, i es posa tota la confiança en un esdeveniment futur que aviat es produirà. Aquest funcionament acostuma a generar-se dins una atmosfera d'esperança i expectació, en què l'avorriment i el desencís d'altres moments sembla haver desaparegut.

L'esperança no és realista, pren característiques d'esperança messiànica, màgica, d'alguna cosa o d'algú (persona, idea o utopia) que encara no ha nascut i que proporcionarà les condicions de benestar anhelades. Segons Bion (1990:123), en aquest moment és freqüent observar intervencions basades en el mecanisme de racionalització per fer front a l'ansietat.

El grup, per mantenir l'esperança d'un benestar futur i per controlar l'ansietat, tendeix a centrar-se en una parella (mixta o del mateix sexe) i es crea al seu voltant un clima emocional d'expectativa. Segons Grinberg, Langer i Rodrigué (1957/1977), constitueix un intent de reparació parcial que sorgeix quan ha fracassat l'intent col·lectiu de tornar a posar en bon estat allò que ha resultat danyat. El grup delega a la parella la funció reparadora i integradora.

A les sessions en què preval aquest SB, s'acostuma a conversar sobre un esdeveniment futur, i s'oblida que el problema que cal comprendre no és en el futur sinó en el present.

Segons Munich (1996), els aspectes de la personalitat que es mobilitzen més en el SB de dependència són els obsessius, en el SB d'atac i fuga, els paranoics i en el SB d'aparellament, els histriònics.

5.3.4. El grup de treball

Es manifesta quan hi ha un funcionament general directament relacionat amb els objectius del grup. S'executa una tasca elaborada i decidida pel propi grup. S'escullen els líders segons les seves capacitats reals per afrontar la situació plantejada. El grup pot ser crític amb si mateix i constructiu amb el propi treball. Busca aprendre a partir de la pròpia experiència i es planteja quina és la millor metodologia per aconseguir allò que s'ha proposat.

El grup de treball permet que es faci experiència d'individuació, de socialització i de cooperació (Notó i Recasens, 1994). És un funcionament que es basa en el principi de realitat i està al servei del progrés, del desenvolupament, de l'aprenentatge basat en l'experiència i el compromís de tots els participants.

Els conceptes descrits per Bion de GT i de SB representen una eina molt útil en la pràctica clínica. L'oportunitat d'experimentar i de comprendre la transferència i la contratransferència a partir de la interpretació dels SB permet que aquests no s'actuin i siguin elaborats. La idea de treball en un grup terapèutic està relacionada al creixement emocional que es desenvolupa a partir de l'*insight*; el grup de teràpia que té un funcionament de supòsit bàsic es resisteix a aquesta possibilitat⁹.

6. Foulkes: la teràpia analítica de grup

Foulkes (1898- 1976), conjuntament amb Bion, és considerat un dels pares fundadors de l'aplicació de la psicoanàlisi a la psicoteràpia de grup. Al marge de la teoria de les relacions d'objecte, Foulkes concep i desenvolupa un nou mètode d'anàlisi del grup.

Els escrits i el mestratge de Foulkes són la base del moviment analític de grup originat a Londres i estès a altres països d'Europa.

La grup-anàlisi pot servir, segons Foulkes (1986:50):

“Com a model útil a les formes de psicoteràpia grupal profunda, en la mesura que aquestes no solament vulguin alleugerir el sofriment a partir de la discussió oberta i la comprensió, sinó que, a més, es preocupin per desvetllar i resoldre conflictes inconscients a partir de la comunicació i no de l'actuació”.

Foulkes arribà a Londres el 1933 procedent de Frankfurt, on exercia com a psicoanalista. Va treballar amb grups a l'Hospital de Northfield, a la seva consulta privada i al Maudsley Hospital de Londres. El 1952 fou fundador, conjuntament amb Pines (Campos, 1986:21), de la Societat Internacional de Psicoteràpia de Grup (Group-Analytic Society) i, el 1971, de l'Institut de Grup Anàlisi per a la formació de psicoterapeutes de grup (Institute of Group Analysis). Un any després de la seva mort, el 1977, els seus col·laboradors van constituir l'Institut de Teràpia Familiar.

Segons Pines (1986:43), l'originalitat de Foulkes recau en la creativa síntesi que fa l'autor entre la psicoanàlisi, la psicologia de la Gestalt i la sociologia com a fona-

⁹ Segons Esteve i Isern (1997), actualment podem parlar de tres nous supòsits bàsics en el funcionament grupal: el SB de ser un descrit pel psicoanalista britànic Turquet, el SB de mi-itat de Lawrence i col·laboradors i el SB d'homertà o la llei del silenci del psicoanalista italià Romano.

ment teòric del seu treball clínic. Foulkes s'atansava a l'ésser humà des de la seva dimensió social, i partia de la creença que l'ambient del grup permetia al pacient sintonitzar amb la seva pròpia naturalesa de ser social. Aquest fet possibilita la transformació de la pròpia naturalesa, a mesura que el mateix grup també es transforma per efecte de la maduració de la matriu grupal.

El principal fonament de l'obra i la pràctica clínica de Foulkes és la psicoanàlisi, amb la influència de l'escola de la Gestalt, els plantejaments anteriors de Burrow i l'empremta de les repercussions d'haver exercit com a psiquiatre militar, durant la Segona Guerra Mundial, a l'Hospital Militar de Norhfield.

6.1. Una teràpia per al grup i del grup

La teràpia grup-analítica és una forma de psicoteràpia *per al grup i del grup*, incoent-hi el conductor. El terapeuta-analista acompanya el procés del grup i es posa al seu servei. N'és l'administrador experimentat i responsable, i només excepcionalment dirigirà el grup, raó per la qual rep el nom de conductor (Foulkes, 1986:49).

L'obra en al qual es mostren els trets més significatius del tractament és *Group Psychotherapy. The Psycho-Analytic Approach* (1957), escrita per Foulkes i el seu col·laborador Anthony. Els aspectes que sintetitzen la seva manera de treballar són els següents (Foulkes i Anthony, 1964:29-30):

- a) Set o vuit membres es reuneixen durant una hora i mitja, asseguts formant una rotllana, conjuntament amb l'analista. Han de poder veure's els uns als altres.
- b) Quan s'inicia el grup no es dóna cap instrucció ni programa, d'aquesta manera es promou que totes les contribucions sorgeixin espontàniament dels pacients.
- c) Totes les intervencions són tractades com l'equivalent, per part del grup, a l'associació lliure de l'individu. Se suscita un relaxament de la censura, s'invita tothom que pugui dir allò que vulgui.
- d) El terapeuta manté, des de l'inici fins al final, una actitud equivalent a la de l'analista en situació de tractament individual.
- e) Totes les comunicacions i relacions, que són d'importància central per al procés terapèutic, i les activitats terapèutiques de l'analista són vistes com una part d'un camp total d'interacció. Aquest camp total d'interacció rep el nom de matriu grupal.
- f) Tots els participants del grup prenen una part activa en el procés terapèutic total.

Segons els autors, el seu mètode s'està seguint força, ja que és fàcil observar que la majoria dels professionals que treballen en grups té una sèrie de tendències característiques: proposar a set o vuit persones que s'asseguin en rotllana, situats cara a cara; confien en la comunicació espontània i entenen el rol del conductor com a analític i interpretatiu, no pas com a directiu ni didàctic.

Tant Foulkes com Anthony consideren que la interpretació cal fer-la des de l'ara i aquí de la relació de transferència que s'estableix entre el grup i el terapeuta. Per Foulkes és essencial centrar l'atenció en les situacions de conflicte actuals en la vida real, al mateix temps que en la situació terapèutica. Des d'aquesta perspectiva, es valora el present i es fa atenció als records i a les repeticions del passat, quan aquestes s'esdevenen en el moment actual (Foulkes, 1986:20).

Foulkes i Anthony (1964) entenen el grup com un "tot social", que és més que la suma de les seves parts. Parlen de "la situació", que no és un "tot orgànic", sinó un tot social format a partir de totes les comunicacions i les relacions entre els participants. Totes aquestes interaccions formaran la **matriu grupal**, que pot imaginar-se com una xarxa inconscient en la qual s'estableixen les relacions, semblant a un escenari compartit. L'individu és un punt nodal dins d'aquesta trama. Foulkes s'interessa pels aspectes individuals que prenen un significat específic en el marc de la matriu grupal, trenada pels membres del grup durant el procés.

6.2. La participació com a activitat

Foulkes i Anthony (1964) exposen que en els grups terapèutics no és necessària una ocupació o tasca específica; el fet de la participació ja té prou d'interès. Consideren que l'ocupació manifesta en un grup terapèutic actua com a defensa contra la interacció personal.

Els grups psicoterapèutics, segons aquests autors, es fonamenten en tres eixos:

- a) La comunicació verbal.
- b) Entendre que l'individu és l'objecte del tractament.
- c) Entendre que el grup és el principal instrument terapèutic.

El grup psicoterapèutic grup-analític es diferencia d'altres abordatges pels punts següents:

- a) La comunicació verbal es produeix fent ús de la lliure discussió flotant; es fomenta la *lliure associació grupal*, equivalent a l'associació lliure de la psicoanàlisi.
- b) El material produït en el grup, les accions i interpretacions dels seus membres són analitzades, comentades, interpretades i estudiades pel grup.
- c) El contingut latent de la discussió es considera important; es parteix del contingut manifest, per arribar a partir de l'anàlisi i la interpretació al latent o inconscient.

6.3. Finalitats i recursos

En el grup, la situació que es pretén generar ha de fer possible (Foulkes i Anthony, 1964:74):

- a) La traducció. És a dir, donar significat al material inconscient i reprimat de les comunicacions del pacient.
- b) La censura reduïda també s'ha d'aplicar a les relacions dels pacients entre ells i el terapeuta. Això possibilita apropar-se al que es podria anomenar inconscient social.
- c) Que les personalitats dels participants surtin a primer pla, es mostrin activament. Volen membres participants, que parlin i es comportin amb tanta espontaneïtat com els sigui possible.

Per aconseguir que la teràpia respongui a les necessitats dels pacients, els autors activen els recursos següents (Foulkes y Anthony, 1964:75-76):

- a) Promouen que els pacients sentin que poden dir "qualsevol cosa que els passi pel cap" per tenir una conversa que descriuen com de "lliure discussió flotant" o de "lliure associació grupal". Aquest material és el que s'usa per a la traducció o interpretació, i s'estimula que aquesta funció interpretativa no tan sols la dugui a terme el terapeuta, sinó tots els membres del grup.
- b) El terapeuta accepta i anima la franca revelació dels sentiments i experiències personals, facilita els intercanvis preparant una atmosfera de tolerància. Aquest és un gran recurs del grup, que els participants puguin comunicar-se entre ells.
- c) Els membres del grup són participants actius. Estan compromesos en el procés terapèutic i no són només receptors del tractament, com tant ho desitgen.

Des d'aquesta manera de treballar, les intervencions que s'observen en el grup acostumen a ser dels tipus següents associacions dels participants, idees que els vénen a la ment, interpretacions i reaccions defensives davant les interpretacions.

6.4. Flexibilitat i espontaneïtat

L'entorn d'aquests grups es caracteritza per la seva flexibilitat i espontaneïtat. El grup es reuneix i forma una rotllana. Aquesta és tota la formalitat que hi ha. No hi ha un tema, ni una manera de procedir, ni un programa, ni un líder. El terapeuta hi és present com un més dins del cercle i espera a veure què passa. Si ningú trenca el gel, pot facilitar les presentacions.

En el procés terapèutic, hi intervenen dos factors:

- a) El suport als participants, de manera que aquests tenen la sensació de ser acceptats, de poder parlar lliurement, de ser escoltats, de poder compartir, de viure passant experiències emocionals semblants a les d'altres, de ser capaços de fer front a l'aïllament i la solitud.
- b) L'anàlisi de les defenses, els conflictes, que fa possible la comprensió de pautes de comportament i d'interacció que semblaven irracionals.

Al llarg del tractament es detecten canvis en la manera de comunicar-se. La conversa passa de ser egocèntrica -és a dir, els participants tenen moltes dificultats per acceptar altres idees, tret del cas que encaixin en una mateixa línia de pensament- a basar-se en la interacció, que possibilita els canvis en les relacions interpersonals.

Ens aquest grup, el conductor no és el centre ni irradia la conversa, sinó que és un més del grup. Els autors pensen que aquests canvis en la comunicació estan relacionats amb la tècnica d'interferència mínima per part del terapeuta. Afirmen que en un grup autoritari, amb un conductor actiu, no es presenten aquests canvis (Foulkes i Anthony, 1964: 96-97).

La situació de grup és comparada a la d'un **passadís de miralls**, on un individu és confrontat amb aspectes diversos de la seva imatge social, psicològica o corporal. Això pot permetre descobrir la identitat vertadera i vincular-la amb identitats passades (Foulkes i Anthony, 1964).

Els autors valoren que aquest és un dels factors específics del grup. Les reaccions del reflex del mirall són mecanismes essencials per resoldre el narcisisme primari. Pines (1996:164) descriu la funció del mirall com el fenomen més específicament grupal, a partir del qual els pacients veuen aspectes de si mateixos reflectits en els altres membres del grup. Això permet confrontar-se amb elements de la pròpia personalitat escindits i projectats fora d'un mateix.

Conclouen dient que, en aquest procés analític, ajuden molt els principis següents:

- a) Que tot el que es comunica es consideri important: tant les intervencions reals i completes com les intencions, les intervencions manifestes i les latents, les verbals i les no verbals.
- b) Prendre igualment en compte totes les altres reaccions i promoure-les al rang de comunicacions.
- c) Que es consideri que tot esdeveniment del grup té un significat dins el teixit total de comunicació, la matriu del grup.

6.5. El paper del conductor

En l'anàlisi de grup, el conductor té una doble funció: com a administrador dinàmic i com a analista-intèrpret (Foulkes, 1983, 1986; Pines, 1995:39).

Com a **administrador-dinàmic** el terapeuta es fa càrrec dels aspectes que envolten la creació, el manteniment i la supervivència del grup. Són aspectes que només els pot fer el conductor, no els pot transferir als participants del grup.

Un cop el grup està constituït i s'instaura una estructura prou estable, la tasca principal del conductor és la de construir una cultura terapèutica en el grup. Aquesta cultura es basarà en el manteniment dels límits, l'establiment d'unes normes terapèutiques de tolerància i acceptació sense judici i una atmosfera de seguretat, suport i contenció. Aquest entorn promourà l'augment de la participació, l'expressivitat i la interacció entre els membres.

Com a **analista-intèrpret**, Foulkes (1986) anima el conductor a usar la paradoxa de funcionar amb veu activa i passiva alhora. El conductor ha de ser molt actiu mentalment, escoltant, atenent el que es diu i el que no es diu, i compromès amb la seva reflexió i intervencions. Alhora es mostra passiu, cedint el protagonisme al grup. El conductor es troba constantment preocupat per la direcció que pren el grup, perquè aquest sigui beneficiós, però "mai fa pel grup el que el grup pot fer per si mateix" (Pines Hutchinson, 1995:41).

La manera com el conductor atén les funcions terapèutiques és molt variable. Acostuma a buscar l'equilibri adequat entre la capacitat de sosteniment i contenció de l'ansietat i la de traducció i anàlisi.

El conductor accepta tot el que es comunica, cadascuna de les aportacions té importància i s'entén dins de la xarxa dinàmica de relacions, i s'encara al dilema de no fomentar ni confondre's amb les estructures defensives.

Actualment, els professionals de la teràpia de grup des de la perspectiva psicoanalítica tendeixen a integrar les aportacions de Bion i Foulkes (Ezquerro, 1998), i se'n serveixen per aprofundir en nous àmbits clínics i formatius. Són habituals els grups d'infants, d'adolescents i d'adults.

Els principis analítics de grup s'han anat aplicant en grups grans (*large group*), amb Pat de Mare al capdavant (García de la Hoz, 1993:66); a les comunitats terapèutiques d'estructura multifamiliar (García Badaracco, 1990), o la teràpia familiar, amb la creació de l'Institut de Teràpia Familiar impulsat per Skynner (Foulkes, 1998). Hi ha algunes experiències amb víctimes de tortures, d'abusos sexuals, supervivents de l'Holocaust i fills d'aquests, així com d'interns a les presons (Foulkes, 1998).

També s'han desenvolupat els supòsits bàsics aplicant-los a l'anàlisi de l'organització de la família (Meltzer i Harris, 1989) i a altres situacions grupals (Esteve i Isern, 1997). La importància del grup, com a instrument de formació per revisar els sentiments i les emocions que es generen en la relació assistencial, és àmpliament acceptada (Balint i Novell, 1992/1973; Moreau, 2000, 2002). Al grup de formació se li reconeix una important funció de contenció de l'ansietat i de prevenció de la síndrome de l'estrès laboral (Canham, 2001;). Hi ha experiències de grups de suport al personal que treballa a hospitals, presons, escoles o a l'empresa.

Un estudi actual basat en el resultat d'una enquesta passada als membres de la Federación Española de Psicoterapeutas (FEAP) mostrà que la gran majoria de terapeutes grupals treballen des del model psicodinàmic (68.9%), seguit del sistèmic (24,5%) i del cognitiu conductual (6%) i altres. Els grups descrits són més freqüentment d'adults (85,4%), de menys de dotze participants (74,2%) i de més de trenta sessions (67.5%), i es duen a terme en serveis d'atenció pública (80%) (Ehrensperger, Goerg, Fischer, Fredenrich i Guimón, 2001).

REFERÈNCIES

- Anzieu, D. (1998). **El grupo y el inconsciente. Lo imaginario grupal**. Madrid: Biblioteca Nueva.
- Arias i Pujol, E. (2003). **Estudi observacional de la interacció en un grup de psicoteràpia d'orientació psicoanalítica, a partir de l'anàlisi de la conversa**. Tesis doctoral no publicada, Universitat de Barcelona.
- Balint, E. ; Norell, J. S. (1992). **Seis minutos con el paciente**. Barcelona, Paidós (edición original, 1973).
- Bion, W. R. (1990). **Experiencias en Grupos**. Barcelona: Paidós. (Edició original, 1961).
- Bion, W. R. (1997). **Aprendiendo de la experiencia**. Barcelona: Paidós Psicología Profunda.
- Brown, D. G. (1992). Bion and Foulkes: Basic Assumptions and Beyond. In M. Pines (Ed.) **Bion and Group Psychotherapy**. London: Tavistock/Routledge.
- Ehrensperger, S.; Goerg, D.; Fischer, W.; Fredenrich, A.; Guimón, J. (2001). Práctica de grupo entre los miembros de la Federación Española de Psicoterapeutas. **Intersubjetivo**, 1 (3), 89-96.
- Esteve, J.O. ; Isern, Ll. (1997, novembre). Grup, Grupalitat i subjecte. Conceptes de Bion en curs. Conferència pronunciada a les **Dotzenes Jornades de la Revista Catalana de Psicoanàlisi**. Barcelona: Ateneu Barcelonès.
- Ezquerro, A. (1998). Los modelos Tavistock y grupo-analítico: ¿Antagonistas o complementarios?. **Clínica y Análisis Grupal**, 77 (1), 39-62.
- Eziel, H. (1950). A Psycho-Analytic Approach to Group Treatment. **British Journal of Medical Psychology**, 23, 59-74.

- Ezriel, H. (1952). Notes on Psychoanalytic Group Therapy II: Interpretation and Research. *Psychiatry*, 15, 119-126.
- Folch, P. (1996). Ment múltiple, tècnica psicoanalítica i psicoteràpia de grup. *Revista de psicoteràpia psicoanalítica*, 1, 61-70.
- Foulkes, E. (1998). 50 Years of Group Analysis. *The Journal of Group-Analytic Psychotherapy*, 31 (4), 437-446.
- Foulkes, S. H. (1946). On group analysis. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 27,46-51.
- Foulkes, S. H. (1986). *Psicoterapia Grupo- Analítica. Métodos y principios*. México: Gedisa (Edició original, 1975).
- Foulkes, S. H.; Anthony, E. J. (1964). *Psicoterapia psicoanalítica de grupo*. Buenos Aires: Paidós.
- Freud, S. (1990). Psicología de las masas y análisis del yo. En S. Freud *Obras completas*, vol. XVIII, (pp. 63-136) (3a reimpressió). Buenos Aires: Amorrutu. (Edició original, 1921).
- Fromm, E. (1979). *La por a la llibertat*. Barcelona: Edicions 62.
- Le Bon, G. (2000). *Psicología de las masas*. 4ª edición. Madrid: Morata. (Edició original, 1895).
- García Badaracco, J. E. (1990). *Comunidad Terapéutica Psicoanalítica de Estructura Multifamiliar*. Madrid: Tecnipublicaciones.
- García-Milà, M. (1998). Intervencions psicoterapèutiques amb nens i adolescents a la institució pública. Un exemple de treball en grup. *Revista de Psicoteràpia Psicoanalítica de l'A.C.P.P.*, 1, 43-48.
- Grinberg, L. ; Langer, M. ; Rodriugué, E. (1977). *Psicoterapia del grupo*. 5ª edición, Buenos Aires: Paidós. (Edició original, 1957).
- Grinberg, L., Sor, D.; Tabak de Bianchedi, E. (1991). *Nueva introducción a las ideas de Bion*. Madrid: Tecnipublicaciones, S.A.
- Guimón, J. (2003). *Manual de terapias de grupo*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- Kibel, H. D. (1996). Teoría de las relaciones objetales y terapia de grupo. En H.I. Kaplan y B.J. Sadock (Eds.) *Terapia de grupo* (pp.179-191). Madrid: Editorial Médica Panamericana.
- Klein, M (1987). El psicoanálisi de niños (1932). En M. Klein *Obras completas*, 2: *El psicoanálisi de niños*. Barcelona: Paidós.
- Klein, M. (1988). Notas sobre algunos mecanismos esquizoides (1946). En: M. Klein *Obras completas*, 3: *Envidia y gratitud y otros trabajos* (pp. 10-33). Barcelona: Paidós.
- Kutash, I.L.; Wolf, A. (1996). Psicoanálisi en grupos. En H.I. Kaplan y B.J. Sadock (Eds.) *Terapia de grupo* (pp. 136-149). Madrid: Editorial Médica Panamericana.
- Moreau, M. (2000). *Michael Balint. El nuevo comienzo de la Escuela de Budapest*. Madrid: Síntesis.
- Moreau, M. (2002). Michael Balint : an introduction. *The American Journal of Psychoanalysis*, 62, 17-24.

- Notó, P. ; Recasens J. M^a (1994). Psicoterapia psicoanalítica de grupo (I). En A. Avila y J. Poch (Comps.) **Manual de técnicas de psicoterapia** (pp. 523-538). Madrid: Siglo veintiuno editores.
- Ortega y Gasset, J. (1983). **La rebelión de las masas**. Barcelona: Alianza Editorial.
- Pratt, J. (1992). The class method of treating consumption in the homes of the poor. **Journal of the American Medical Association**, 49, 755-759. [Reprint in K. Roy MacKenzie (Ed.), *Classics in Group Psychotherapy* (pp. 25-30). New York: The Guilford Press] (Edició original, 1907).
- Pines, M.; Hearst, L. E. (1996). Análisis de grupo. En H.I. Kaplan y B.J. Sadock (Eds.), **Terapia de grupo** (pp. 158-169). Madrid: Editorial Médica Panamericana.
- Pines, M.; Hutchinson, S. (1995). Análisis grupal. En A. Alonso, A. y H.I. Swiller (Comp.) **Psicoterapia de grupo en la práctica clínica** (pp. 29-46). México: Manual Moderno.
- Torras de Beà, E. (1989). Projective identification and differentiation. **The International Journal of Psycho-Analysis**, 70, 265-274.

ABSTRACT

Desde el psicoanálisis se considera que el grupo proporciona un espacio privilegiado para profundizar en el estudio de los aspectos inconscientes de la personalidad y para comprender la importancia de la alteridad en el desarrollo y la configuración del yo.

En este artículo se habla de la comprensión psicoanalítica de la regresión, la identificación, la empatía, la identificación proyectiva, la contención y la interpretación en el marco del contexto grupal. También se profundiza en las aportaciones de Bion y Foulkes.

From psychoanalysis, it is considered that the group contributes with a privileged setting to study the unconscious aspects of personality in depth and to understand the importance of otherness in the development and shaping of the self. This article deals with the psychoanalytic comprehension of regression, identification, empathy, projective identification, restraint, and interpretation within the group context. Bion's and Foulkes' contributions are studied in depth.

Depuis la psychanalyse, on considère que le groupe est un espace privilégié pour approfondir l'étude des aspects inconscients de la personnalité et pour comprendre l'importance de l'altérité dans le développement et la configuration du moi. Cet article aborde le thème de la compréhension psychanalytique de la régression, de l'identification, de l'empathie, de l'identification projective, de la contention et de l'interprétation dans le contexte du groupe. Il est détaillé dans les contributions de Bion et Foulkes.